

EERO SAARENHEIMO

ALKOHOLI- JA RAITTIUSKYSYMYS RADIOSSA JA TELEVISIOSSA

Viimeaikainen tekninen kehitys on nostanut radion ja varsinkin television entistä suuremman mielenkiinnon kohteeksi.¹⁾ Niiden ohjelmaan eivät kiinnitä huomiotaan vain yksityiset katselijat ja kuuntelijat, vaan myös monet yhteisöt, jotka ovat nähneet näissä joukkotiedotusvälineissä uuden mahdollisuuden propagandan tekoon tai ovat havainneet ohjelmissa sellaista, mikä ei sovellu niiden yleisiin pyrkimyksiin. Erityisesti yhteiskunnalliset ja poliittiset ohjelmat, joita varsinkin radiossa on runsaasti, ovat herättäneet tällaisten ryhmien huomiota. Näistä painostusryhmistä epäilemättä aktiivisimpia ja voimakkaimpia on raittiusliike. Radio on pitkän käytännön pohjalta luonutkin itselleen linjan, jota se noudattaa raittius- ja alkoholikysymyksiä, samoin kuin muita yhteiskunnallisia kysymyksiä käsitellessään.²⁾

Raittiusliikkeen esittämä kritiikki

Raittiusliike on esittänyt radion ohjelmaa vastaan silloin tällöin syytöksiä, jotka voidaan jakaa pääasiallisesti kolmeen eri ryhmään.

Ensinnäkin radiota on moitittu siitä, ettei se lähetä tarpeeksi raittiusaiheista ja raitista elämäntapaa korostavaa ohjelmaa. Onpa vaadittu joskus myös suoranaisten raittiuspropagandan lisäämistä.

Toiseen ryhmään kuuluvat moitteet, että ohjelmissa on alkoholin tuoksua, että radiossa esitetään juomalauluja, kuvauksia viinimaista ja niiden seurallisesta elämästä ja selostuksia virallisten tilaisuuksien maljoista, ja kaikki tämä esitettynä sävyyn, joka heijastaa hyväksyvää asennetta. Ei voida tietenkään kieltää, etteikö epäsuoraa mainontaa — sanan laajimmassa merkityksessä — saattaisi radiossa joskus esiintyä alkoholinkäytön hyväksi, vaikka varsinainen alkoholireklaami on kielletty sekä televisiossa että tietenkin radiossa, jossa ei ole mitään kaupallista mainontaa. Kritiikin esittäjät ovat joskus myös vaatineet, että radion pitäisi alkoholikysymyksiä käsitellessään omaksua raittiusjärjestöjen kanta.

¹⁾ Tiivistelmä alustuksesta, joka pidettiin Varsinais-Suomen raittiuspiirin neuvottelupäivillä Turussa lokakuun 11. päivänä 1964.

²⁾ Puhun seuraavassa lyhyiden vuoksi vain radiosta, mutta television ongelmat ovat tässä kohden samansuuntaiset.

Kolmas ja ehkä kaikkein painavin syytös radiota vastaan on se, että alkoholijuomien käyttöä kuvataan tavallisesti miellyttävissä yhteyksissä eikä tällöin langeteta moraalista tuomiota.

Ensimmäisessä kohdassa esitettyyn kritiikkiin on todettava, että radiossa on varsin runsaasti raittiusaiheista ja raittiita elämäntapoja korostavaa ohjelmaa. Niukkuuden vaikutelma on kuitenkin hyvin ymmärrettävissä eri harrastusalojen kohdalla, sillä eihän kukaan kuuntele radion koko ohjelmaa. Tämän vuoksi hyvin monet asianomaiseen aihepiiriin liittyvät ohjelmat jäävät harastajaryhmän huomiota vaille. Ei ole harvinaista radiomiehen toiminnassa se, että hän joutuu tällaiselle valittajalle sanomaan, että tämän kaipaamaa ohjelmaa lähetettiin juuri edellisenä iltana, jolloin asianomainen ehkä ei syystä tai toisesta voinut olla vastaanottimien ääressä.

Raittiusaiheisia ohjelmia radiossa on siis runsaasti, ja varsinkin yhteiskunnallisissa reportaaseissa raittiuskysymys tulee usein esille. Suomen kansa rakastaa kaikenlaisia kurjuuden kuvauksia, olemmehan Hurskaan kurjuuden, Putkinotkon ja Ryysyrannan Joo-sepin kansaa. Me ilmeisesti mielellämme kuuntelemme, miten huonosti toisten ihmisten asiat voivat olla. Tällaisten ohjelmien suosio perustunee ilmeisesti siihen lohdutukseen ja kyynelöimisen mahdollisuuteen, minkä ne tarjoavat. On selvää, että alkoholijuomien väärinkäyttö antaa runsaasti aineksia tämänlaatuihin reportaasiin.

Nykyaikainen raittiusliike ymmärtää, että radion raittiusohjelmillakin on tietty määrällinen raja ja että tärkeintä ei ole ohjelmien määrä vaan laatu. Raittiusjärjestöjen ja radion välinen yhteistoiminta, joka hiljattain on saanut kiinteitäkin muotoja, on yleensä ollut hedelmällistä.

Toisaalta on myös myönnettävä, että radiossa on runsaasti ns. viinimaita käsitteleviä ohjelmia, joiden yhteydessä on vaikea olla viittaamatta niiden seurustelu- ja ruo-

kailutapoihin. Radio ei ole halunnut eikä voinut lähteä tässä kohden pimennyksen tielle varsinkaan siksi, että nykyisin ihmiset matkustelevat itse näissä maissa ja voivat siis kokemuksensa perusteella tehdä omakohtaisia havaintoja. Nämä kuvaukset sinänsä eivät kuitenkaan ole niin tehokkaita, että ne voisivat sanottavasti lisätä alkoholijuomien käyttöä. Suorittamani panelitutkimuksen mukaan Yleisradion kuuntelijat haluaisivat lisää viinimaiden kuvauksia. Samalla todettiin, että suurin osa radion kuuntelijoista uskoo, että tällaisilla ohjelmilla on alkoholijuomien käytötapoja parantava eikä suinkaan huonontava vaikutus. Tämä kylläkin heijastaa vain kuuntelijoiden henkilökohtaisia käsityksiä ja odotuksia, ei tosiasiallista tulosta ohjelman vaikutuksista.³⁾

Kokemus osoittaa, että alkoholijuomien käyttö yleistyy elintason kohotessa. Jos radio ja varsinkin televisio haluavat toimia taloudellisen kasvun kannustajina, mikä rooli niille kasvuhakuisessa yhteiskunnassa myös kuuluu, ne joutuvat pakostakin heijastamaan korkeampaa elintasoakin mihin ohjelman keskimääräisseuraaaja on tottunut. Sen vuoksi saattaa tällaisessa ohjelmassa esiintyä enemmän alkoholijuomien käyttöön viittaavia piirteitä kuin sellaisessa, jota ei sävytä pyrkimys yhteiskunnan elintason kohottamiseen.

Propaganda ja radion puolueettomuus

Radiomiehen on myös tunnustettava, että varsinaista propagandaa raittiuden hyväksi ei radiossa sanottavasti ole eikä voikaan olla. Alkoholijuomien käyttö liittyy vallitsevaan tapakulttuuriin. Se on ilmeisesti eräs sielullinen keino yksinäisyyden ja eristäytymisen elämyksen lievittämiseksi, ja sel-

³⁾ Alustusta seuranneesta keskustelusta kävi ilmi, että raittiusväki on suurin piirtein tyytyväinen ohjelmien nykyiseen määrään ja ettei se myöskään ole sanottavasti närkästynyt viinimaita käsittelevistä ohjelmista, joskin se toivoo, että myös haittavaikutuksiin kiinnitetään silloin tällöin huomiota, kuten radio on menettänytkin.

laisena se on saanut yleisen sosiaalisen hyväksymisen. Koska alkoholijuomilla on ilmeisesti huomattava symboliarvo, niiden käyttöön puuttuminen voimakkaalla vasta-propagandalla saattaisi aiheuttaa vain alkoholin käyttötappaa lujittavan reaktion.

Radio ei myöskään lausu moraalisia tuomioita, sillä se tietää, kuten nykyaikainen raittiusliikekin, että holhoava moralisointi herättää vain närkästystä. Sellainen torjutaan, ja sillä voi olla aivan päinvastainen vaikutus kuin se, mihin on pyritty. Radio voisi tietysti joka aamu lausua äänilevyjen lomassa varoituksen: Tänään ei asiaa viinakauppaan! Seurauksena voisi kuitenkin olla, että kuuntelijat havahtuisivat tästä huomautuksesta toteamaan viinakaappinsa tyhjäksi ja hakemaan täydennystä alkoholiliikkeestä. Tällainen toistuva kehoitus saattaisi muodostua eräänlaiseksi signaaliksi, jollaiseksi muutamille on tullut radion välittämä Turun tuomiokirkon kellojen keskipäivän lyönti: Nyt saa ravintolassa viinaa.

Saattaa olla kyseenalaista, onko paikallaan edes pyrkiä vähentämään sitä sosiaalista hyväksymistä, joka yleisesti ilmenee alkoholijuomien käyttöä kohtaan. On kolme kansallisuutta, joille alkoholinkäyttö ei aiheuta sanottavia haittavaikutuksia: kiinalaiset, juutalaiset ja italialaiset. Heillehän ei alkoholijuomien käyttöön liity moraalisia tekijöitä, vaan he juovat hyvällä omallatunolla. Voidaan kysyä, eikö alkoholijuomien käyttötappaa vastaan tähdätty moraalinen paheksunta voisi aiheuttaa uusia komplekseja, jotka vain tekisivät juomatavan rajummaksi.

Miksi sitten radio ei ota alkoholiongelmien liittyvissä kiistakysymyksissä raittiusväen kantaa? Näiden aivan kuten muidenkin yhteiskunnallisten ongelmien käsittelyssä radio on sidottu tiukkaan puolueettomuuteen. Radion puolueettomuus ei tietenkään kaikissa kohdin ole ehdoton, siinä on vivahteita.

Radio ei ole puolueeton, kun on kysymys esim. yleisesti hyväksytyistä arvoista. Radio pyrkii olemaan oikeuden puolesta vääryyttä vastaan, se pitää julmuutta pahana ja vastustaa väkivaltaa. Radio voi ottaa kannan myös sellaisissa kysymyksissä, joissa suuren osa yleistä mielipidettä on puolesta, vaikka huomattava vähemmistö olisikin toista mieltä. Esimerkkinä tämänlaatuisesta puolueellisuudesta mainittakoon radion melko yksipuoliseksi leimattava suhtautuminen Suomen liittymiseen Yhdistyneisiin Kansakuntiin, vaikka huomattava kansalaismielipide oli liittymistä vastaan. Mutta kaikissa yhteiskunnallisissa kiistakysymyksissä, jotka ovat jatkuvasti keskustelun alaisia ja joissa esiintyy eri mielipiteitä, radion on seurattava tiukan puolueettomuuden linjaa.

Ne radion puolueettomuuden rajat, joita edellä on luonnehdittu, sallinevat todeta, että radio monessa suhteessa kannattaa ja suosii puolueellisesti raittiusväen pyrkimyksiä ja ihanteita. Eihän esim. sellainen päämäärä kuin terve elämäntapa voi olla pyrkimys, jonka radio haluaisi asettaa kyseenalaiseksi.

Radion vaikutus

Mutta kun radio tukee raittiusliikettä sen pyrkimyksissä, miksei Suomen kansa sitten ole raitis? Onko todella niin, kuten kokemus tuntuu osoittavan, että radion ohjelmalla ei olekaan sitä vaikutusta, jonka eri painostusjärjestöt uskovat sillä olevan? Asiaa on toistaiseksi vähän tutkittu, mutta jotakin sentään radion vaikutusmekanismista tiedetään.

Radion ja muun massakommunikaation vaikutusta on tutkittu nimenomaan valtiolisten vaalien yhteydessä. Tällöin on osoitautunut, että joukkotiedotusvälineillä ei ole kovin suurta merkitystä mielipiteiden muokkaajana. Vaalipropagandasta otetaan varteen vain se osa, joka tukee asianomaisen jo aikaisemmin omaksumaa kantaa. Eriävät

mielipiteet tavallisesti torjutaan. Amerikassa on esim. todettu, että tupakoimattomista lukee noin kaksi kolmasosaa säännöllisesti uutiset tupakan ja syövään välisestä yhteydestä, mutta vain yksi kolmasosa tupakoinnista tekee näin. Radio-ohjelmasta kuuntelijat maksuu vain sen, mikä tukee hänen omaa, aikaisemmin hankittua mielipidettä.

Radion raittiusohjelmiin sovellettuna tämä merkitsee sitä, ettei niillä ole kovin suurta vaikutusta sellaisiin, jotka eivät ole omaksuneet raittiuskantaa. Niitä ilmeisesti kuuntelevat sellaiset, jotka jo ovat raittiita, kun ne sen sijaan eivät sanottavasti tavoita alkoholijuomien käyttäjiä. Radion raittiusohjelmat eivät kuitenkaan liene vailla merkitystä. Koska tällaiset ohjelmat tukevat jo aikaisemmin omaksuttua mielipidettä, on tärkeää, että raittiuden kannalla olevia tuetaan vakaumuksessaan tällaisilla ohjelmilla.

Radion vaikutusta arvioitaessa on vielä otettava huomioon, että ohjelman omaksuminen ei ole ollenkaan helppoa suurelle osalle kuuntelijoita. Lähetettyä sanomaa ei useinkaan ymmärretä tai se ymmärretään väärin, kuten jokainen radiossa toimiva jokapäiväisestä kokemuksestaan tietää. Itse teossa vain melko harvat pystyvät saamaan irti radion välittämästä ohjelmasta varsinaisen asian.

Lisäksi on osoittautunut, että omaksumisvaikutus on kasautuva. Mitä suuremmat ennakkotiedot kuuntelijalla jostakin asiasta on, sitä paremmin hän pystyy omaksumaan lähetetyn sanoman. Raittiuskysymyksen suhteen tämä merkitsee siis sitä, että raittiusohjelmasta saavat eniten irti juuri ne, jotka muutenkin jo ovat asioista jonkin verran perillä.

Radion vaikutusta ei kuitenkaan ole syytä väheksyä, vaikka vain harvat yksilöt pystyvät omaksumaan lähetetyn sanoman. On näet osoittautunut, että nämä harvalukuiset vaikuttajayksilöt, kuten heitä tavallisesti ni-

mitetään, levittävät tiedon siihen ryhmään, jonka mielipidejohtajia he ovat.

Edellä esitetystä lienee käynyt selville, minkä vuoksi radio ei pysty raitistamaan Suomen kansaa. Sellainen toive perustuu vain väärinkäsitykseen. Radion alkuaikoina uskottiin, että radiosta voisi tulla koko kansan yliopisto. Pian kuitenkin huomattiin, että näin ei käynyt. Sanomaa ei ymmärretty eikä kuuntelijoita voitu pakottaa seuraamaan sellaista ohjelmaa, joka heitä ei kiinnostanut. Alkoholijuomien käyttöä määräävät niin monet sielulliset tekijät, että radio-ohjelma, vaikuttavinkin, on energeettisesti aivan liian heikko muuttamaan omaksuttuja tottumuksia.

Alkoholi- ja raittiuskysymys radio-ohjelmassa

Tästä hiukan pessimistisestä käsityksestä huolimatta radio uskoo voivansa kuitenkin tehdä jotakin. Se voi herättää näitä ongelmia kohtaan mielenkiintoa, jolle jatkuva harrastus ja omaksumistarve voi kasautua. Radion ohjelmistossa raittius- ja alkoholikysymykset esiintyvät lähinnä neljässä eri muodossa: uutisina, informaationa, kannanottoina ja propagandana.

Alkoholikysymyksiä käsittelevät todelliset uutiset herättävät aina mielenkiintoa. Varsinaisesta informaation luonteisesta ohjelmasta, johon ei liity kannanottoja, kiinnostavat tekemäni panelitutkimuksen mukaan kuuntelijoita erityisesti alkoholijuomien käytön psykologisia ongelmia erittelevät ohjelmat. Myös asian fysiologinen puoli, kun se esitetään mielenkiintoisella tavalla ja kansantajuisesti, voi tavoittaa suurenkin kuuntelijakunnan. Sosiaalinen reportaasi voi niin ikään koskettaa monia, kuten edellä jo viittasin. Sen sijaan varsinaista raittiustoimintaa ja sen organisaatiota käsittelevät ohjelmat eivät jaksakaan herättää kiinnostusta, koska niihin useinkaan ei liity sellaisia ongelmia, jotka koskettaisivat tavallisia kuuntelijoita.

Radio pohtii verraten usein raittius- ja alkoholikysymyksiä väittelyissä ja kannanottoja vaativissa ohjelmissa. Koska nämä kysymykset ovat Suomessa polttavia, ne herättävät myös kiinnostusta kuuntelijoissa, eikä niitä lainkaan pyritä välttämään, vaikka mielipiteet saattavat joskus törmätä hyvinkin jyrkästi vastakkain. Mutta radio antaa silloin tällöin myös sijan sellaiselle vakavalle subjektiiviselle lausunnolle, jota ei heti vastusteta tai esitetä eriävää mielipidetä. Vaikka radio noudattaakin kiistanalaisissa yhteiskunnallisissa kysymyksissä puolueettomuutta, se ei kuitenkaan merkitse, ettei puhuja saisi joskus herättää närkästystä. Radion puolueettomuus on pitkän tähtäyksen puolueettomuutta, niin että yksipuolisiin kannanottoihin vastataan tietyn ohjelmakauden kuluessa. Tärkeää radion kannalta kuitenkin on, ettei missään piireissä synny käsitystä, että radio pyrkii esittämään asioita yksipuolisesti. Raittius- ja alkoholikysymysten käsittelyssä pätevät samat säännöt, joita radio noudattaa muissakin vastaavanlaisissa yhteiskunnallisissa ja poliittisissa ohjelmissa. Säännösten tiukan 'napituksen' vuoksi radio-ohjelmissa on tähän saakka valitettavasti ollut vissiä värittömyyttä, mutta siten radio on kuitenkin voinut välttyä kaikkein banaaleimpien kommentarien vaaralta.

Jo edellä olen maininnut, miten vaikea radion on tehdä propagandaa raittiuden puolesta alkoholijuomien käyttötapaa vastaan. Radio on kuitenkin joskus osallistunut johonkin laajempaan kampanjaan, jonka tarkoituksena on ollut jonkin yleisesti hyväksytyn normin korostaminen. Tällaisia kampanjoita on ollut mm. kohta sodan jälkeen taistelu työmaajuopottelua ja viime aikoina rattijuoppoutta vastaan. Sen sijaan radio katsoo, ettei huolehtiva moralisointi ja jatkuva propaganda täysraittisuuden hyväksi tuo tuloksia.

Radion mahdollisuudet

Radion mahdollisuudet vaikuttaa suoraanaisesti alkoholin haittavaikutusten pienentämiseen ovat vähäiset. Alkoholilla on joka tapauksessa tärkeä tehtävä nyky-yhteiskunnassa. Eräiden tutkijoiden mukaan se vähentää epäluuloisuutta ja kilpailuyhteiskunnassa vallitsevaa jännitystä ja poistaa luonnollista kanssakäymistä haittaavia esteitä. Sen vuoksi alkoholijuomilla on niin tärkeä sija ihmisten välisessä seurustelussa.

Jo kokemuksesta tiedämme, ettei tätä asiaintilaa voida korjata täyskiellolla, vaan on koetettava muuttaa niitä olosuhteita, jotka aiheuttavat alkoholijuomien väärinkäyttöä, toisin sanoen on löydettävä korvikkeita alkoholille.

On sanottu, että juoppouden parhaita vastustajia ovat todelliset henkiset harrastukset. Hyvistä alkuedellytyksistään huolimatta sivistyneistökin tarvitsee sosiaalisen paineen aiheuttamalle jännitykselle vastapainoksi jatkuvia herätteitä kyetäkseen rikkaampaan henkiseen elämään. Köyhille ja oppimattomille alkoholi korvaa sinfoniakonsertit ja kirjallisuuden, sanoo William James.

Käsittääkseni tämä on nykyaikaisen raittiusliikkeen näkemys siitä, millä tavalla alkoholijuomien haittavaikutuksia parhaiten vastustetaan. Sehän ilmenee myös raittiusliikkeen hiljattain omaksumasta uudesta raittiuden määritelmästä. Jos tämän kannan hyväksymme, silloin olemme myös vastanneet kysymykseen, millä tavalla radio voi parhaiten palvella raittiusliikettä. Se ei voi sitä tehdä siis propagandalla, se ei voi muuttaa mielipiteitä, mutta se voi lievittää kuuntelijoidensa yksinäisyyden ja eristäytynisyyden tunnetta ja herättää kiinnostusta yleisiin asioihin. Se koettaa saada ihmiset lukemaan, käymään teatterissa, kuuntelemaan musiikkia ja käyttämään käsiään. Parhaiten radio auttaa raittiusliikettä keskittymällä varsinaiseen kulttuuritehtäväänsä.